

GYŐRI TANULMÁNYOK

GYŐR

2017

*MTA KÖNYVTÁR ÉS
INFORMÁCIÓS KÖZPONT*

HORVÁTH JÓZSEF

ÚJABB ADALÉKOK A 18. SZÁZADI GYŐRI MAGÁNKÖNYVTÁRAK TÖRTÉNETÉHEZ

FEKETE IMRE, KOLLER KATALIN ÉS MÁSONK KÖNYVEIRŐL

A kora-újkori magyarországi könyvtártörténet témakörében az utóbbi három-négy év-tizedben hatalmas mennyiségű forrásközlés, illetve feldolgozás jelent meg; ezek legfontosabb jellemzőit már magam is igyekeztem korábban számba venni.¹ Felsorolásukat itt és most mellőzve csupán arra szeretném felhívni a figyelmet: a Szegeden megjelentetett három nagy kiadványsorozat – *Adattár XVI-XVIII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez*, *Olvasmánytörténeti Dolgozatok*, illetve *Könyvtártörténeti Füzetek* – köteteknek tematikája időben az 1720-as évekig terjed ki; így a 18. századi könyvtárak történetéhez alig szolgálhatnak adalékokkal. Ezért is tartom fontosnak az e korszakra vonatkozó győri források összegyűjtését és közzétételét.

Ez utóbbi munkálatok irányába két fontos szempont indított el. Az egyik az a tény volt, hogy a győri könyvtártörténet korábbi kutatói a 16-17. századra helyezték a hangsúlyt: Acsády Ignác, Kollányi Ferenc vagy Iványi Béla ugyanúgy e századokból tett közzé fontos adalékokat – közte több győri püspök hátrahagyott könyveinek jegyzékét –, miként például az 1930-as években legtöbb új kutatási eredménnyel szolgáló Jenei Ferenc is.² A 17. századra irányult Vásárhelyi Juditnak a Győri Székesegyház Könyvtárában végzett értékes possessor-kutatása is;³ míg a *Fragmenta Codicum* Kutatócsoport érdeklődése érthetően még korábbi századok termését hozta felszínre.⁴ A korábbi publikációk áttekintése egyértelművé tette számomra: a 18. századi győri könyvtárak történetének feltárása a további kutatások feladata lesz.

A 17. századi győri végrendeletek kutatása során rá kellett döbennem arra is: e forrásokban alig-alig találhatók a polgárok magánkönyvtárait érintő adatok; ha utal is néha egy-egy testáló a könyveire, ezt a lehető legszűkszavúbban teszi. Az 1625-ben végrendelező Buday Márton például mindösszesen annyit mond, hogy könyveit az executoroknak – azaz utolsó akarata végrehajtóinak – hagyja;⁵ míg a „tudós képviső”-nak mondott Ravasz János 1644-ben így rendelkezik: „... a mi könyveim vannak, ha-

¹ Vö.: HORVÁTH 2009. 212. o.

² Ld. pl. ACSÁDY 1894, KOLLÁNYI 1895, IVÁNYI 1932-34, illetve JENEI 1935a, valamint JENEI 1935b.

³ VÁSÁRHELYI 1980.

⁴ VIZKELETY 1998.

⁵ „Libros meos executores lego.” GYEL, GYKHL, Liber Test. Tom. 1. p. 196.

gyom az fiamnak”.⁶ A hagyatéki leltárak már komolyabb eredményt ígértek, de többnyire itt is csalódnom kellett: Nagyfalvy Gergely győri örkanonok, váci választott püspök ingóságainak 1638-ban felvett leltárában például csak azt említik meg a leltározók, hogy az „öreg asztalon” hét darab könyvet találtak, míg „az öreg szobában nyíló bótban” „sokféle könyveknek bőséges számát”.⁷

Az említett példák szükségszerűségéhez képest a könyvtártörténeti kutatások szempontjából igazi felüdülést – és nagy sikerélményt – jelentett a 18. századi árvairatok kutatása: a győri megyei levéltár⁸ Acta Orphanalia iratanyagában több, viszonylag részletes könyvjegyzékre sikerült rábukkannom. Ez utóbbiak közül eddig kettőt publikáltam, bevezető tanulmánnyal ellátva.

A Győrött élt Vida László főszolgabíró hagyatékának leltárát 1781-ben vették fel. Az értékes iratanyagban fennmaradt 150 tételes könyvjegyzék több szempontból is fontos a kutatás számára: széles tematikája miatt több tudományterület – így például a jog, a történettudomány és a teológia – művelőinek is hasznos adalékokkal szolgálhat; de fontos számunkra azért is, mert – a könyvjegyzék tanúsága szerint – Vida László könyvespolcán ott volt már az 1727-ben alapított győri Streibig-nyomda több kiadványa is!⁹

A másik, általam korábban már publikált könyvjegyzék Milkovics János pápóci prépost könyveiről készült 1761-ben.¹⁰ A Tisztelt Olvasóban felmerülhet a kérdés: hogyan kerülhetett egy római katolikus főpap hagyatéki leltára a megyei árvairatok közé? Az történt, hogy Milkovics János 1758-ban készített végrendeletében vagyona egy részére testvéröccsét, a Győr megyei Koroncón élő Milkovics Jakabot jelölte meg örökösként; azonban öccse néhány hónappal előbb távozott nála az élők sorából – így Milkovics János 1761 elején bekövetkezett halálakor öccsének gyermekei léptek elő örökössé. Milkovics Jakab nyolc árván maradt gyermeke közül viszont négy még kis-korú volt ekkor; ezért az ő örökségük kalapács alá került, így a nekik jutó könyvek is. Ezért készült róluk ez a pontos jegyzék, melyből azt is tudjuk, hogy a 136 kötet közül 32 talált új gazdára az árverésen – a többi Milkovics Jakab árváinál maradt. Ez lett azután az alapja a koroncói Milkovics család könyvtárának, melyet az utolsó családtag, özvegy Méhkerti Milkovics Zsigmondné született Patkósheszéri Zámory Mária – a gyűjtemény egyben tartása érdekében – felajánlott Győr város közönségének. Ez lett az úgynevezett Milkovics-Zámory Könyvtár,¹¹ melyet napjainkban a győri megyei könyvtár¹² őriz különgyűjteményként.

Jelen dolgozatom első részében újabb két 18. századi győri könyvjegyzék közzétételére, valamint rövid elemzésére szeretnék vállalkozni. Mindkét forrást az Acta Orphanalia iratanyagában sikerült fellelnem. Előbb Fekete Imre könyveinek 1746-ban

⁶ SÖRÖS 1899. 679. o.

⁷ SÖRÖS 1899. 536. o.

⁸ Mai hivatalos nevén: Magyar Nemzeti Levéltár Győr-Moson-Sopron Megye Győri Levéltára.

⁹ Vö.: Horváth 2009. 230-236. o.

¹⁰ HORVÁTH 2011.

¹¹ E gyűjteményről részletesebben ld.: HARASZTI 1983.

¹² Dr. Kovács Pál Könyvtár és Közösségi Tér.

felvett jegyzékét veszem vizsgálat alá, majd Koller Katalin 1797-ben készült inventáriumának könyves adalékait mutatom be. Míg munkám utolsó fejezetében a 18. századi győri árvairat-együttesekben elszórta fennmaradt könyves adalékokat kísérelem megösszesíteni, a fontosabb tanulságok levonásával.

Fekete Imre könyvtáráról

A Magyar Nemzeti Levéltár Győr-Moson-Sopron Megye Győri Levéltára „Acta Orphanalia” állományában számos olyan hagyatéki irat-együttes található, mely a hátrahagyott javak között több-kevesebb könyvet is említ. Közülük kettő tartalmaz kisebb könyvjegyzéket. Ez utóbbiak egyike Fekete Imre újvárosi kapitány 1746-ban felvett inventáriuma. Az örökhagyóról tudjuk, hogy háza Újvárosban, a Majorok előtt a Rábca felől lévő soron volt; benne két szoba, konyha, kamra, istálló, mellette pedig szín, pajta és gyümölcsöskert soroltatik a leltárban, mely – számos további érdekesség mellett – az alábbi könyvjegyzéket is tartalmazza:¹³

„Találtak még is ezen következő könyvek.

Egy Németh Biblia Hallense in Folio.

Egy Magyar Biblia Molnár Editioja in majori 4°

Item Magyar Biblia Tokban in 8°

Item Énekes Graduál 'Zóltárakkal in 8°

Item engesztelő-Aldozat in minori 8°

Item Bóldog Halál Szekere in minori 8°

Item Arany-Láncz zengedezővel együtt in minori 8°

Item Joannis Bunonis Idea Editio Lipsiensis in minori 8°

Item Postilla Allegorica Editio Coburgensis in 8°

Item Operum Poeticorum Nicodemi Tribinii Pars Epica in 8°

Item Hiebraides in 8°

Item Christiani Pecze ... et Responsum Theol. Pars 3. Editio Leutschoviensis in 8^o¹⁴

Item Ciceronis Epistolae familiares in 8° minori

Item Symbolum Apostolicum de Articulis Fidei

Item Gyöngyösi István Kárikelője in 8°

Item Német Fabulákból álló Distractiák in 8°

Item des Römischen Kriegs Clomans fünfter Theil in 8°

¹³ Magyar Nemzeti Levéltár Győr-Moson-Sopron Megye Győri Levéltára (a továbbiakban: MNL GyMSMGyL), Archivum Vetus, Acta Orphanalia (a továbbiakban: AV, AO) Lad. 1. Fasc. 6. „Fekete Imre árváit illető iratok. 1746.” (Jelzete: IV. A. 1g./1)

¹⁴ A kipontozott részen egy rövid szó olvashatatlán.

Item Karl des zwölftens Königh in Schweden Lebensbeschreibung in 8vo

Erzen könyvek pedig nagyobb részént avéttak, és szakadozottak.”

E jegyzék tehát összesen 18 könyvre utal, melyek közül négy német, hét-hét pedig latin, illetve magyar nyelvű volt. Formátumra nézve a nyolcadrét a leggyakoribb, csupán egy-egy ívrét, illetve negyedrért képez kivételt; ez nyilván a kötetek gyakoribb használatát is segíthette. Ez utóbbit megerősíti a jegyzéket lezáró – valószínűleg a leltározók által odavetett – megjegyzés a könyvek állapotáról, szakadozott – nyilván a használat során megrongálódott – voltukról.

A könyvek tartalmát vizsgálva feltűnő, hogy *három Bibliája is volt*, melyek közül a német nyelvű éppen hallei kiadásban volt ott könyvespolcán, aligha véletlenül – hiszen a győri evangélikusok hallei pietista kapcsolatai meglehetősen közismertek a téma kutatói körében.¹⁵ Legyen elegendő itt és most csupán a Wittenbergben tanult, de Halle-ban is gyakran megforduló győri tőzsér-ivadék Torkos András nevét említenem, akit 1698-ban a győri evangélikus iskola rektorává, 1707-ben pedig evangélikus lelkészé választottak, és itt működött az 1730-as évek közepén bekövetkezett haláláig. Hatása nemcsak lelkészi, de irodalmi működése miatt is jelentős.¹⁶ Az a tény, hogy az egyik magyar nyelvű Biblia Szenczi Molnár Albert kiadásában volt birtokában, már önmagában megerősítheti azon véleményünket, hogy protestáns felekezethez tartozó örökhatóval van dolgunk; és valószínűsíti azt is, hogy a harmadik – nyolcadrét formátumú, tokban őrzött – Biblia is protestáns kiadású volt. Ennek kapcsán talán nem érdektelen Trócsányi Zoltánt idéznem: szerinte a protestáns Biblia a 18. században 26 kiadásban jelent meg, együttesen kb. 130 ezer példányban!¹⁷

A jegyzékbe ötödik tételként felvett „*Engesztelő Aldoza*” a fentebb említett Torkos András győri evangélikus lelkész híres munkája, mely először éppen Halle-ban jelent meg 1709-ben; később számos kiadást ért meg, esetenként valószínűleg hamis impresszummal! Egyik, 1745 körüli kiadása például „Norinbergában” impresszummal jelent meg, de „találatik Sopr. Schrabs G. Mihál compactornál” megjegyzés olvasható benne.¹⁸

A „*Bóldog Halál Szekere*” idősebb Aachs Mihály egyik, ez idő tájt nagyon kedvelt munkája, mely 1702-ben Strassburgban, 1708-ban pedig Lőcsén jelent meg.¹⁹ Ugyancsak Aachs Mihály a szerzője annak a két munkának, melyeket az alábbi tétel rejt: „*Arany-Láncz zengedezővel együtt*”. Az „*Arany láncz*” című kötetnek 1746 előtt fél tucatnyi kiadása jöhet számításba; a „*Zengedező mennyei kar*” című munkának kb. hasonló számú. Olyan kiadást, melyben a kettő együtt jelent meg, a témával alaposabban foglalkozó Szelestei Nagy László hármat ismer: 1696-ból, 1703-ból és 1726-ból – tehát ezek va-

¹⁵ Ld. pl.: CSEPREGI 2000. 21-28. o.

¹⁶ Torkos András életéről és működéséről röviden ld.: SZINNYEI XIV. köt. 311-312. hasáb.

¹⁷ TRÓCSÁNYI 1941. 32-33. o.

¹⁸ Vö.: PETRIK VII. köt. 534. o.; az 1709. évi hallei, valamint 1736. évi lipcsei kiadását említi: SZINNYEI XIV. köt. 311-312. hasáb.

¹⁹ SZINNYEI I. köt. 1. hasáb.

lamelyike jöhet számításba.²⁰ Itt és most talán nem érdektelen megjegyezni, hogy Szelestei Nagy László a betűtípusok alapos vizsgálata alapján bebizonyította: a „Lőcse, 1726.” impresszumú kiadás valójában Győrött jelent meg 1734-ben, Streibig József Antal betűíveivel²¹ Lehet, hogy ennek egy példánya volt meg Fekete Imre könyvtárában? Egyébként az „Arany láncz” című munkának is volt győri kiadása: e kötet impresszumában „Frankofurtum 1743.” szerepell Megjegyzem: annak gyanúja, hogy valójában győri kiadvánnyal van dolgunk, már az 1930-as években felmerült a kutatókban;²² újabban pedig V. Ecsedy Judit kutatásai²³ bővítették a hamis impresszumú Streibig-kiadványokkal kapcsolatos ismereteinket.²⁴

A jegyzékben szereplő hét darab latin nyelvű munkáról itt és most nem szólnék részletesebben. Csupán Cicero leveleinek meglétére szeretném felhívni a figyelmet, mely munka – amint arra Tóth István György is utalt – a 18. században latin nyelvet tanulók egyik leggyakoribb olvasmánya volt.²⁵ Talán e célból szerezte azt be ifjúkorában Fekete Imre is?

Gyöngyösi István a 18. század első felének egyik legnépszerűbb írója volt; kultuszának Kulcsár Adorján egy külön fejezetet szentelt tanulmányában.²⁶ Így nem meglepő, hogy egyik munkáját beszerezte Fekete Imre is. A pontos címén „Uj életre hozott Chariclia, avagy a Chariclia ritka példájú, és az olvasásra kedvet adó históriájának ... újabb, és jobb-rendben vétele” című munka több kiadást is megért akkortájt. Így például Budán 1733-ban és 1742-ben is kiadták;²⁷ de más kiadásához is hozzájuthatott az egykori újbátori kapitány.

Figyelmünkre érdemes a jegyzéket lezáró két német nyelvű, történeti tárgyú szépirodalmi munka megléte is. Nem csupán azért, mert azt mutatja, hogy e könyvek egykori birtokosa érdeklődött a római háború, illetve XII. Károly svéd király élete iránt; de azért is, mert arra utal, hogy a német kapcsolatok – hallei pietista kapcsolatok? – német nyelvű szépirodalmi munkák olvasásával is együtt járhattak. Vagyis: Fekete Imre, a 18. század első felében élt újbátori kapitány nem csupán a Bibliát olvashatta németül, de szépirodalmi munkákat is; miközben latin nyelvismeretét is fejlesztette, vagy legalább igyekezett azt szinten tartani.

²⁰ Vö.: SZINNYEI I. köt. 1-2. hasáb, illetve SZELESTEI 1983. 295-296. o.

²¹ SZELESTEI 1983. 302. o.

²² Vö. pl.: PAYR 1939., vagy SZENT-IVÁNYI 1934.

²³ V. ECSÉDY 1996.

²⁴ A győri Streibig-nyomda történetéről részletesebben ld.: HORVÁTH 1998.

²⁵ TÓTH 1991. 161. o.

²⁶ KULCSÁR 1943. 41-43. o.

²⁷ PETRIK II. köt. 8. o.

Koller Katalin könyveiről

A másik jelentősebb kisebb könyvjegyzékünk Koller Katalin hátrahagyott javainak 1797. szeptember 18-án felvett inventáriumában maradt ránk.²⁸ Róla annyit tudunk, hogy 1797 nyarának elején halt meg Szabadhegyen; ez a város ekkortájt kialakuló új része, egykori szőlőhegye volt. Első férje nemes Nagy Mihály volt; Tőle született két fia, István és András említetik hátrahagyott vagyonának örököseként. Míg második férje egy Felpécről származó nemesember, Bodczay András volt. Ennek kapcsán talán nem érdektelen utalnom arra; 1749 és 1781 között, amikor a protestánsok vallásukat Győrött nem gyakorolhatták, a felpéci evangélikus gyülekezettel építettek ki szorosabb kapcsolatot, oda jártak vasárnaponként istentiszteletre, számos esetben a felpéci evangélikus lelkész szolgálatát vették igénybe;²⁹ így talán nem egészen véletlen, hogy a hagyatéka alapján egyértelműen evangélikus vallású Koller Katalin megözvegyülvén ott talált magának második házastársat.

Koller Katalin 1797 szeptemberében felvett hagyatéki leltára az alábbi, 14 tételes könyvjegyzéket tartalmazza:

„A Könyvek

- a, Luther Mártony Praedikatioi
- b, Amsterdami Editioi [!] Magyar Biblia
- c, Sopronyi Imádságos, és Énekes Könyv
- d, Németh ” Könyv
- e, Németh ” ” Könyv
- f, Németh Óó Testamentum
- g, Németh Énekes Könyv
- h, Posonyi Uj Énekes, és imádságos Könyv Tokban
- i, Ket Gradual
- k, Pia Desideria Hermani Hugonis
- l, Szent David Zsoltárjai Németül
- m, Apro Gyermekeknek való Németh imádságos Könyv
- n, Egy Masik rongyos ” ” ”
- o, 1 Németh Catecismus”

²⁸ MNL GyMSMGyL, AV, AO, Lad. 8. Fasc. 83. „Koller Katalin árváinak iratai (Szabadhegy)”. (Jelzete: IV. A. 1g./8.)

²⁹ Erről részletesebben ld. „A 17-18. századi győri végrendeletek protestáns címzetteknek szóló kegyes hagyományairól” című tanulmányomat, mely a Pápán 2017 augusztusában megtartott „Hitélet és vallásos kultúra a Kárpát-medencében 11.” konferencia előadásait tartalmazó kötetben fog várhatóan megjelenni.

Úgy gondolom, hogy e tételek alapján a könyvek tulajdonosának evangélikus volta egyértelműen kimondható. A könyvjegyzék tartalmát elemezve mindenképpen figyelmet érdemel a német nyelvű kiadványok magas aránya; az a tény, hogy német nyelven több imádságos és énekes könyv mellett egy Ótestamentum, valamint egy katekizmus is volt a birtokában. Az „Apro Gyermekeknek való Németh imádságos Könyv” említése pedig kifejezetten érdekesnek és ritkának mondható – legalább is a korabeli győri gyakorlatban.

A német nyelvű kiadványok magas aránya annál inkább meglepő, mert Koller Katalin mindkét férje nagy valószínűséggel magyar ember volt; családnevük hangzása, magyar nemesi rangjuk, valamint a második férj felpéci származása egyaránt emellett szól. Tény ugyanakkor, hogy a felpéci evangélikus gyülekezetbe a fentebb jelzett időszakban győri német polgárok is rendszeresen kijártak, így ott a német nyelv használata valószínűleg nem volt idegen. Az előbbire utal az a tény, hogy több győri német testáló tett kegyes hagyományt a felpéci evangélikus gyülekezet javára. Míg az utóbbit bizonyítja az is, hogy a felpéci evangélikus gyülekezet lelkésze egy ideig – amint azt néhány győri végrendelet számára rendelt kegyes hagyománya is bizonyítja – Gottfried Zotter (más testálók említése szerint: Zetter) volt.

Érdeemes figyelni a jegyzékben szereplő soproni, illetve pozsonyi német nyelvű imádságos és énekes könyvekre is. A két jeles evangélikus központtal való kapcsolat ugyancsak nem lehet véletlen; mindkét város evangélikus líceumát szép számmal látogatták a győri és környékbeli evangélikus ifjak. Az viszont mindenképpen figyelemre méltó, hogy a magyar nyelvű Bibliát amszterdami kiadásban használhatta Koller Katalin asszony!

Elszörtan felbukkanó könyves adalékok

Az „Acta Orphanalia” legkorábbi irat-együttese Illos István árváinak hagyatéki iratait tartalmazza.³⁰ Az Illos István és neje, Ziday Erzsébet után maradt javakról 1732-ben felvett inventáriumban az alábbi „könyves” tételek szerepelnek: „*Imádságos könyvek. Egy Rosáskert exjst kapcsolokra és az szegletei is Exjstósek. Egy Lelki Liliom Korona, fekete Táblára; Egy Liliom Kertecske vörös aranyos Táblára. Item jo Illatu Rosás Kert fekete Táblára.*”³¹

Az említett művek vizsgált korszakunk népszerű imádságos könyvei voltak. A „*Liliom Kertecske*” először Pozsonyban jelent meg 1675-ben, majd „megjobbítottván újonnan ki bocsáttatott” Nagyszombatban, 1720-ban.³² A „*Jó illatu rosás kert*” című művet Takács Ince „valószínűleg a XVIII. század első feléből származó”-nak mondja; tény, hogy 1734-ben Pozsonyban a negyedik, bővített kiadása jelent meg.³³

Az Illos-árvák – hat kiskorú gyermek maradt szülő nélkül, és hat különböző gyámhoz kerültek 1732 telén – tutorainak elszámolásából kiderül, hogy a gyermekek

³⁰ MNL GyMSMGyL, AV, AO, Lad. 1. Fasc. 1. „Illos István örökösait illető iratok.”

³¹ A leltár címe: „Inventarium Haeredum Generosi Quondam Stephani Illos ac Nobilis Dominae Elizabethae Ziday relictæ Ejusdem condam Viduae exstantium Anno 1732.”

³² GAJTKÓ 1936. 42-44. és 58. o., illetve PETRIK VII. köt. 305. o.

³³ TAKÁCS 1942. 75-76. o., illetve Petrik V. köt. 232. o.

közül három – Károly, Terézia és Kata – iskolába járt, emiatt többször vásároltak könyveket is számukra. Így tudjuk például, hogy 1733. december 4-én vett Kata számára a tutor „*egy tanulo könyvet Szent Ferencz nevőt*”; míg a Károlyra költött tételek között 1735. március 4-én az alábbiakat olvashatjuk:

- „*Elsőben vettem egy Principial*” 25 dénárért;
- „*Item egy kanizius*” 10 dénárért;
- „*Item vettem egy uj bőr tablaju Kanizius*” 20 dénárért;
- „*Item vettem egy Comparatios könyvet*” 12 dénárért.

A nyilvánvalóan Károly tanulmányaihoz szükséges „Principia”, illetve „Comparatios könyv” mellett figyelemre méltó, hogy két „Kanizius” is vettek számára. Itt nagy valószínűséggel Canisius Szent Péter katekizmusáról van szó, melyből eszerint két példányt is vásároltak az árva fiú számára – az egyiket egyszerűbb kivitelezésben, a másikat bőrtáblás kötésben. Ez utóbbit nyilván a tartósabb megőrzés szándékával, ezzel is hozzájárulva az ifjú magánkönyvtárának gyarapításához.

Mesterházy József özvegyének, Sajnovics Máriának hátrahagyott javait 1748. október 26-án írták össze.³⁴ Ebben szerepel egy „*Magyar imádságos Liliom kertecske könyv ezüstös vert Táblára*” egy forint értékben, valamint „*Két rendbéli Magyar Könyv, edgyik Kemény János*”. Ez utóbbi utalás talán Gyöngyösi István „*Porából meg-éledett Phoenix, avagy a nehaj Gyerő Monostori Kemény János erdéli fejedelemnek ... halála után élő emlékezete*” című munkájára vonatkozik, melynek akár fél tucatnyi kiadása is számításba jöhet esetünkben.³⁵ Az örökös, Mesterházy Magdaléna költségeinek elszámolásából kitűnik, hogy a kisasszonyt muzsikára, valamint magyar és német írásra taníttatták; de kiderül az is, hogy meglehetősen sokat költött könyvekre. Sajnálatos, hogy csak a könyvkötőnek (compactör) járó összegeket tüntetik fel az elszámolások, a szóban forgó művek címét nem – de több alkalommal is jelentősebb összegekről van szó.

Vannak olyan esetek is, amikor a könyvekről jegyzék nem készült, csupán az osztokodáskor látjuk azok nyomát a tételek között. Így például ismerjük azt az 1794. november 13-án felvett jegyzéket, mely pontosan rögzíti, hogyan osztották meg a vagyont Szalai Mihály árvái között.³⁶ Ebből kiderül, hogy a Szalai Erzsébetnek és Zsuzsinak együttesen juttatott vagyontárgyak között könyvek is szerepelnek:

- „*Egy Biblia Könyv.*”
- „*Egy szüntelen való égő áldozat.*”
- „*Egy boldog halál szekere.*”

A „*Boldog halál szekere*” című, idősebb Achs Mihálytól származó kötetről Fekete Imre könyvhagyatéka kapcsán már esett szó; de fontosnak tartom a Biblia említését –

³⁴ MNL GyMSMGyL, AV, AO, Lad. 2. Fasc. 10. „Mesterházy Magdaléna hagyatéki iratai, 1752.” (Jelzete: IV. A. 1g./2.)

³⁵ Vö.: PETRIK II. köt. 8. o., III. PETRIK V. köt. 181. o.

³⁶ MNL GyMSMGyL, AV, AO, Lad. 7. Fasc. 63. „Szalai Mihály iratai.” (Jelzete: IV. A. 1g./7.)

mely ez esetben valószínűleg magyar nyelvű lehetett –, valamint a másodikként említett kegyességi munkát is.

Más esetekben csak nyomát láthatjuk annak, hogy az örökhagyóknak voltak könyveik is. A nemes Csapó Dániel és felesége, Tóth Zsuzsanna halála után hátra maradt javakról Győrött, 1789. május 15-én felvett jegyzék például említi, hogy volt „1 Könyveknek való Almáriom, és 1 hasonló Könyveknek való Stellás firgangel együt”, és hogy a kettő értékét együtt három forintra becsülték a leltározók – könyvről viszont egyetlen egyről sem tesznek említést!³⁷

Néha a könyvek számát – esetleg műfaját – ismerjük, de róluk semmi közelebbit nem tudunk meg forrásainkból. Erdélyi János Győrött, 1768. június 16-án felvett inventáriumából például csak annyi derül ki, hogy az utca felé eső első szobában volt öt darab imádságos könyve is.³⁸ Míg a Malonyay Ignác özvegyének, Svanotai Anna Máriának halála után 1774. május 30-án Győrött felvett jegyzék a könyveket egy tételként kezelve csak ennyit említ témánkról a vagyontárgyak felsorolása között: „60 Könyv, öreg s apro”.³⁹

Máskor viszont azért nem tudunk meg semmit az elhalt könyveiről, mert azokat a leendő örökösök már jó előre elvitték a háztól. Ilyen esettel találkozunk például Hrabovszky Sámuel evangélikus szuperintendens hagyatéki irataiban; özvegye, Doczy Erzsébet szerint a könyveket nem tudják már nála összeírni, mert az elhalt legidősebb fia, Hrabovszky György kissomlyai prédikátor elvitte – több más mellett – „az egesz Bibliothecát” is!⁴⁰ Így nem tudjuk meg sem azt, hogy milyen könyvek voltak az apa könyvtárában; sem azt, hogy felhasználhatta-e fia ezeket irodalomtörténeti munkájában.⁴¹

Vannak olyan árvairat-együtteseink is, ahol az inventárium nem tartalmaz könyvet, az árvaelszámolások viszont igen. Így tudjuk például, hogy Komáromi Ádám három árvája közül 1734 tavaszán Mária Annának egy „evangelium könyv”-et, Pálnak egy katekizmust, két imádságos könyvet, egy evangélium könyvet és egy offertoriumot, míg Teréziának egy imádságos könyvet és egy kalendáriumot vásárolt a kijelölt tutor.⁴² Vagy említhetem Téhely Jánost, akinek inventáriumában egyetlen könyvet sem említ sem győri, sem nagydéli házában; Lajos nevű fiának viszont – amint az Kenessey Gáspár tutor 1794 és 1797 között vezetett elszámolásából kitűnik – szépen megalapozódott könyvtára tanulmányai során.⁴³ Így tudjuk, hogy 1794 júniusában egy Phaedruss- és egy

³⁷ MNL GyMSMGyL, AV, AO, Lad. 5. Fasc. 45. „1789. Csapó Dániel hagyatéki iratai.” (Jelzete: IV. A. 1g./5.)

³⁸ MNL GyMSMGyL, AV, AO, Lad. 2. Fasc. 18. „Erdélyi árvákat illető iratok.” (Jelzete: IV. A. 1g./2.)

³⁹ MNL GyMSMGyL, AV, AO, Lad. 3. Fasc. 26. „Malonyai árvákat illető iratok.” (Jelzete: IV. A. 1g./3.)

⁴⁰ MNL GyMSMGyL, AV, AO, Lad. 7. Fasc. 73. „Hrabovszky Sámuel hagyatéki iratai.” (Jelzete: IV. A. 1g./7.)

⁴¹ Hrabovszky Sámuelről ld. SZINNYEI IV. köt. 1365. hasáb; fiáról, Hrabovszky Györgyről ld. ugyanott IV. köt. 1357-1362. hasáb; az utóbbi fontos munkát írt a Győr vármegyei írókról (HRABOVSZKY 1820.).

⁴² MNL GyMSMGyL, AV, AO, Lad. 1. Fasc. 3. „Komáromi Ádám hagyatékiratai 1732.” (Jelzete: IV. A. 1g./1.)

⁴³ MNL GyMSMGyL, AV, AO, Lad. 5. Fasc. 51. „Déhely [J] János hagyatéki iratai.” (Jelzete: IV. A. 1g./5.)

Vergilius-kötettel, a következő hónapban pedig egy katekizmussal és egy grammatikával gyarapodott. Téhely Lajos 1795 őszétől Sopronban folytatta tanulmányait; ez újabb könyvvásárlásokkal járt együtt. Így például 1796. szeptember 3-án „négy oskolai könyvre” három forintot és hat krajcárt, október 7-én „auctioban egy könyvre” három krajcárt, míg 1797. március 11-én „két könyvre az auctioban” 34 krajcárt költött. Ez utóbbi említések külön érdekessége, hogy a vásárlás módjára is utalnak.

Hasonló jellegű könyves adatokkal találkozhatunk Csapó Dániel és Imre árvák hagyatéki iratai között is.⁴⁴ Így tudjuk róluk, hogy 1795 májusában egy olasz grammatikára egy forint tíz krajcárt, „az olasz Sprach meisternak” pedig egy forintot és harminc krajcárt adtak; 1795 szeptemberében két francia grammatikára a bekötésükkel együtt kettő forintot és 18 krajcárt költöttek; 1796 februárjában „Frantzia Dictionariumra 2 Thomussal német Deák és Frantzia nyelven” egy forint 34 krajcárt adtak ki; míg a tavasz során a következő munkákat vásárolták meg:

- „*Les Contes Mauraux ... 3 Thom. xr. 58.*”;
- „*Le paysan parvenu ismet 2 Thomusban xr. 40.*”;
- „*Les lettres d' Adalbaide de Dammartin xr. 20.*”;
- „és 4 kissebbeket” 30 krajcárért.

A felsorolt tételek azt mutatják, hogy a korábban általánosnak mondható latin és német mellett az 1790-es években érdeklődés mutatkozik már a francia és az olasz nyelv tanulása iránt is. Ugyanakkor azt is jól érzékeltetik idézett forrásaink, hogyan kerültek be az iskolai olvasmányok a korabeli polgárok és nemesek magánkönyvtáraiba – ahogyan arra korábban már Tóth István György, valamint Mészáros István is felhívta a figyelmet.⁴⁵

Végezetül

Rövid dolgozatomban a 18. századi győri magánkönyvtárak történetéhez szerettem volna néhány újabb adalékkal hozzájárulni. A már korábban publikált két terjedelmesebb könyvjegyzék után ezúttal két kisebb jegyzék közlése és elemzése mellett az elszórta felbukkanó adalékok összegyűjtésére helyeztem a hangsúlyt. Az előbbiekből két evangélikus vallású személy könyveit ismerhettük meg; míg az utóbbiakból főként arról kaphattunk képet, milyen könyveket vásároltak az árván maradt győri gyermekek számára kijelölt gyámjaik – részben tanulmányaikat, részben vallásos neveltetésüket elősegítendő. A konkrét említések számbavétele mellett fontosnak tartom ezt azért is, mert bizonyítják ezen adatok, hogy az iskoláztatás könyvek nélkül ekkor már nehezen volt elképzelhető – és hogy ezt az árván maradt gyermekek esetében is fontosnak és természetesen tartották.

⁴⁴ MNL GyMSMGyL, AV, AO, Lad. 7. Fasc. 68. „Csapo Dániel és Imre árvák iratai.” (Jelzete: IV. A. 1g./7.)

⁴⁵ Vö. TÓTH 1991., illetve MÉSZÁROS 1989.1

Irodalom

ACSAĐY

Ignác (1894): Könyvek régi összeírásokban. In: *Magyar Könyvszemle*, 1894. 209-221. o.

CSEPREGI

Zoltán (2000): *Magyar pietizmus 1700-1756. Tanulmány és forrásgyűjtemény a dunántúli pietizmus történetéhez*. Budapest, Teológiai Irodalmi Egyesület, 2000.

ECSÉDY

Judit, V. (1996): *Titkos nyomdabélyű régi magyar könyvek*. Budapest, 1996.

GAJTKÓ

István (1936): *A XVII. század katolikus imádságirodalma*. Budapest, 1936.

HARASZTI

Erika Ágnes (1983): 1800 előtti magyar vonatkozású kiadványok a Milkovich-Zámory Különgyűjteményben. In: *Magyar Könyvszemle*, 1983. 1. sz. 80-85. o.

HORVÁTH

József (1998): Adalékok a győri Streibig nyomda történetéhez. In: *A Kisfaludy Károly Megyei Könyvtár Jubileumi Évkönyve 1898-1998*. Szerk.: Horváth József. Győr, 1998. 185-217. o.

HORVÁTH

József (2009): Adalékok a 18. századi győri magánkönyvtárak történetéhez (Vida László főszolgabíró könyvtáráról). In: *A Kisfaludy Károly Megyei Könyvtár Évkönyve 2008*. Szerk.: Horváth József. Győr, 2009. 212-236. o.

HORVÁTH

József (2011): Milkovics János pápóci prépost könyvtáráról. In: *In labore fructus. Jubileumi tanulmányok Győregyházmegye történetéből*. Szerk.: Nemes Gábor – Vajk Ádám. Győr, 2011. 127-150. o.

HRABOVSZKY

György (1820): Győr Vármegyei Írók, akik nyomtatásban kisebb vagy nagyobb munkákat adtak ki. In: *Tudományos Gyűjtemény*, 1820. 3. köt. 72-78. o.

IVÁNYI

Béla (1932-34): Könyvek, könyvtárak, könyvnyomdák Magyarországon (Hatodik közlemény). In: *Magyar Könyvszemle*, 1932-34. 13-88. o.

JENEI

Ferenc (1935/a): Adalék Lépes Bálint könyvtárához. In: *Győri Szemle*, 1935. 138-139. o.

JENEI

Ferenc (1935/b): Monoszlói András (1552-1601) könyvei a győri székesegyház régi könyvtárában. In: *Győri Szemle*, 1935. 199-201. o.

KOLLÁNYI

Ferenc (1895): Könyvek a XVI. és XVII. századbeli főpapi hagyatékokban. In: *Magyar Könyvszemle*, 1895. 205-218. o.

KULCSÁR

Adorján (1943): *Olvasóközönségünk 1800 táján*. Budapest, 1943.

MÉSZÁROS

István (1989): *A tankönyvkiadás története Magyarországon*. Budapest, 1989.

PAYR

Sándor (1939): Rejtett nyomdahellyel megjelent magyar könyvek a XVIII. században. In: *Magyar Könyvszemle*, 1939. 190. o.

PETRIK

Géza (I-IV.): *Magyarország bibliographiája. 1712-1860. I-IV. kötet*. Budapest, 1888-1892.

PETRIK

Géza (V.): *Magyarország bibliographiája. 1712-1860. V. Pótlások ... Az 1712-1800 között megjelent magyarországi (és külföldi magyar nyelvű) nyomtatványok*. Budapest, 1971.

PETRIK

Géza (VII.): *Magyarország bibliographiája. 1712-1860. VII. Pótlások ... 1701-1800 között megjelent magyarországi (és külföldi magyar nyelvű) nyomtatványok*. Budapest, 1989.

SÖRÖS

Pongrác (1899): Végrendeletek és leltárak a XVI-XVII. századból. 1-3. közzemlény. In: *Történelmi Tár*, 1899. 507-539., 673-703. o.

SZELESTEI

Nagy László (1983): Hamis impresszumú könyvek a 18. századi Magyarországon. In: *Magyar Könyvszemle*, 1983. 3. sz. 292-304. o.

SZENT-IVÁNYI

Béla (1934): Egy győri nyomda rejtett kiadványai 200 évvel ezelőtt. In: *Könyvtári Szemle*, 1934. 51. o.

SZINNYEI

József: *Magyar írók élete és munkái*. I-XIV. kötet. Budapest, 1891-1914.

TAKÁCS

Ince (1942): *Magyar ferences aszkétikus élet és aszkétikus kiadványok, különös tekintettel a XVII. és XVIII. századra*. Budapest, 1942.

TÓTH

István György (1991): Kalendáriumokat forgató és Berzsenyivel társalkodó vasi nemesek bibliotékái. In: *Unger Mátvás Emlékkönyv*. Szerk.: E. Kovács Péter – Kalmár János – V. Molnár László. Budapest, 1991. 159-171. o.

TRÓCSÁNYI

Zoltán (1941): A tizennyolcadik század magyar könyveinek olvasóközönsége és példányszáma. In: *Magyar Könyvszemle*, 1941. 22-37. o.

VÁSÁRHELYI

Judit (1980): A győri Székesegyházi Könyvtár possessorai. 1-3. közlemény. In: *Magyar Könyvszemle*, 1980. 117-130., 230-263., illetve 325-349. o.

VIZKELETY

András (1998): *Mittelalterliche lateinische Handschriftenfragmente in Győr*. Budapest, 1998.